

ЛОКАЛНИ МОДЕЛИ НА ЦЕНТРАЛНИТЕ РАЙОНИ

МАРИЯ В. ШИШМАНОВА

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“

Въведение

След анализиране на териториалните дименсии на развитието на общините на централните райони, могат да се определят 5 типа и 10 модела за локално развитие. С тях се дава ключът към специфична и разнообразна визия на ареалите в централните райони на България. Бъдещето на териториалните модели е в две направления:

1. Финализиране на интерпретацията на 10-те модела и накрая да се приемат като динамични и с перспектива за растеж в един хоризонт средно дълъг, като се концентрира върху три стратегически аспекта:

- целите и политиката на бъдещо развитие (5-10 г.);
- критика за превъзможване състоянието за консолидиране и засилване на всеки модел;
- средата за развитие и степента на интензивност на диалога между локалните актьори;

2. Предоставяне на бъдещ прочит на 10-те модела чрез изработване на инструментариум за анализ, предвиждащ възможност за определяне кои модели за развитие имат подобри перспективи за консолидиране и конкурентен растеж в средносрочно и дългосрочно време.

Материали и методи на изследването

За настоящето изследване са анализирани литературни източници /които са цитирани в литературата/ (Шишманова, М. (1999a), Шишманова, М. и др.(1999b), Шишманова, М. (2005), Шишманова, М. (2007), Шишманова, М. (2009), Шишманова, М. (2010a), Шишманова, М. (2010b), Шишманова, М. (2010c), Шишманова, М. (2010d), азглеждащи различни аспекти на сложни системи, обекти и процеси, включително и на регион, които имат сходни симптоми, действия и реакции. Използвана е специално изведена методика, която е точно описана в източниците (Shishmanova, M. 2010e), (Шишманова, М. 2011).

Анализ, резултати и обобщения от изследването

ПЪРВИ ТИП – ГРАДСКИ ПОЛЮСИ

„Мултиспециализираните полюси“, функционални столици – София, Пловдив, Варна, Бургас, Стара Загора се характеризират със силен капацитет, чрез постигане на еволюирана продуктивна тъкан (информационно общество, технологичен трансфер, иновации, зелени технологии), силен капацитет за абсорбиране на заетостта и напреднал третичен сектор в непрекъснат растеж. Тези особености се потвърждават от анализите за 2007 г., които показват отличителните белези на този модел за развитие и в същото време показват различни особености на три реалности – агломерационни ареали, които влизат в тази група (ядра, агломерационни ареали, оси на развитие).

Представителите на този тип на стратегиите за бъдещо развитие подсказват четири аспекта, които могат да се разрешат на тези територии, да се конкурират на международно ниво в средносрочно и дългосрочно време, като започнат да се управляват техните стратегически функции от икономически, политически и културен характер:

- могат да се приемат като „социо-урбанистична столица“, резултат от микс от човешки капитал, изследвания, култура, висока формираност, дори за креативност, на проекти поради високата си степен на развитост;
- международно призвание, което трябва ясно и недвусмислено да се реализира в големите урбанистични проекти по начин да привлекат нови познания – връзки, компетенции и познания произтичащи на основата на останалия свят;
- предложение за дифузна и пресичаща други процеси иновация в производствената и непроизводствената сфера;
- социално-културен контекст, т.е. една положителна среда за развитие на система от ефикасен сервиз и общо създаващ се контекст от изгодни фаворизиращи привлекателността за инвестиции и нови познания.

Витрините на България – Русе, Велико Търново, Габрово, Шумен, Несебър, Созопол. Иновацията е едно предизвикателство не само актуално, но и за в бъдеще ще продължава да окупира пространства с все по-важни в плановете за местното развитие. Различни инициативи са започнали или ще започват за средносрочно време гледайки раждането на технологични паркове, бизнес паркове промоцирани от програмите за координация между регионите, областите и общините и от света чрез представителството на предприемачи за стимулиране раждането на иновативни предприятия. Капацитетът за реагиране и интегриране конструира изявяващия се фактор на модела, а именно:

Отвореност и приемственост на територията на дълбока предприемаческа култура, еволюираща в индустриална, с представителност не само пред света, но и пред туристите. Това е екстреман синтез на профила на ареалите, силно характеризирани се в идентичността на икономиката, които ще растат все повече в известността благодарение на качеството на историческия и културен повик и от положителната сила на традициите. Средно големите урбанистични центрове с богатата тъкан на икономическо производство от солидни предприятия и също такива с малка значимост, опериращи върху различни пазари и често „родени” от традиционното занаятчийство, които в следствие се преобразуват в индустриални предприятия от висока класа с тенденция за бързо развитие и интернационализация (текстил, и др.). Тези средно големи урбанистични центрове модернизират техническата инфраструктура, търсят устойчивост на работните места и сектори, генериращи висок растеж (Шишманова, М. 2011).

ВТОРИ ТИП – АРЕАЛИ ОРГАНИЗИРАНИ В МРЕЖА

Големи предприятия в малки общини понастоящем и в бъдеще – Раднево, Камено, Елин Пелин, Девня, Белослав, Ямбол, Добрич. Отличителните елементи на този модел, в сравнение с другите групи от модели от рода на клъстерите (посветени на клъстерите и мултиспециализирани клъстери) е от значение присъствието на средни и големи предприятия, които са концентрирани преди всичко в хранително-вкусовата промишленост и тези в машиностроенето, енергетиката, химията, строителството, сектори генериращи висок растеж и устойчиви работни места. Този фактор представя и преди всичко един пункт от важна сила за този модел и един отличен

елемент, който произвежда добавена стойност на местно ниво. За това са осъзнати и местните институции, които в голямата си част работят в териториите да консолидират отделните съществуващи производствени отрасли, да развиват помощни дейности към предприятията, и да провеждат предназначени политики за поддръжка на производствени вериги. Някои територии могат да започват да се ориентират към диференциация на производствената тъкан и засилване на нови призвания в производството. Като пример може да се посочи община Ямбол, където ще се изгради една от най-големите в света соларни централи, строена и финансирана от японски инвеститори.

Многоспециализирани, многофункционални общини-клъстери – в голямата си част общини с център областен град.

Темата е „промяна на модела на развитие” и е необходимо повече време за някои ареали, в които дебата за бъдещето на територията преди всичко е след отрицателни трансформации през последните 20г. и ангажираност за инвестиране във всички локални обекти, които трябва да се развиват в ареалите за големи проекти за развитие на територията, т.е. трябва да става един непрекъснат интензивен диалог между локалните актьори.

Със същата цел, но в един политико-институционален контекст много по-различен трябва да започнат да се променят някои територии, които да експериментират интересни новости за създаване на „царствена територия” за промоциране и развитие на проекти между актьорите на територията. Засилване и на нови призвания, където е възможно:

- Развитие на научноприложни и развойни дейности. Сектори, генериращи висок растеж и устойчиви работни места. Развитие на конкурентоспособен индустриален сектор с технологично развитие, използване на специфичните местни ресурси.
- Разпределяне на гостоприемност, приемственост за туризъм и култура, където някои ареали, въпреки не приели стратегии и целенасочени политики за поддръжка на този сектор, имат специфични възможности да могат да се валоризират и изпълняват такава директива;
- Разпределяне на хранително-вкусовия сектор от високо качество по енология и гастрономия, които се свързват в двойна верига по типичност, от една страна и по технологично изследване, от друга страна.

Отредени общини за бъдещи кълъстери

Опитът на основата на диалога с локалните обекти изясняват, че не съществува унифициран преход за извеждане на бъдещите общини-кълъстери. Всеки ареал търси да намери своя път между желанието да се „засили“ и своя модел на развитие и в това време необходимостта да разработи алтернативни модели.

Някои бъдещи общини кълъстери, като Казанлък наблягат на развитието на третичния сектор и на развитието на преработващата и парфюмерийна промишленост, както и изследвания за иновационни продукти, други като Ботевград се раздвижват в двойно направление на диверсификация, от една страна, и развитие на тъкан от икономика наблягаща на растежа на социалния сервиз и образованието, и друго още специализация в сектор избран от тях, развитие на функции от веригата (дистрибуция, маркетинг, сервизи) за да се възвърне „периферията“ в пазара (Шишманова, М. 2011).

ТРЕТИ ТИП – В ТЪРСЕНЕ НА КАЧЕСТВО В търсене на качество (Интегрално развитие) – Сливен, Асеновград, Пазарджик, Лом, Велинград, Сандански

Разсъжденията за бъдещето на тези територии се води аналогично като за други модели, чрез директен диалог с някои представителни актьори и институции, и с яснота се изясняват: диверсификация на тяхното призвание и многосекторна интеграция, които разрешават дори до днес, надделяване на настигналата ги секторна криза и като резултат в по- дълъг термин провеждане на побеждаваща стратегия за всички територии принадлежащи на този модел. Общините започват да инвестират много върху концепцията „здраве“, която за да се наложи като основен принцип на развитие на дадена територия, подобряване на качеството на живот на обитателите и на посетителите-гости, набляга на валоризацията и една общност от активности, а именно:

- от една страна индустрия за развлечения и свободното време;
- друга тема е социалната спойка с „полза“, която винаги дава в тези територии една привилегия;
- промоция на социална отговорност на предприятието, фирмата, от околната среда до хранително вкусовите предприятия, които са с високо качествена продукция;
- технологично развитие, развитие на нови дейности с използване на специфичните местни потенциали за задоволяване на устойчиви работни места.

ЧЕТВЪРТИ ТИП – С ИЗЯВЕН ПОТЕНЦИАЛ

Градски ареали с неразвита модерност – Балчик, Поморие, Свищов, Червен бряг, Троян, Карлово, Сопот, Самоков

Въпреки, че до голяма степен са останали неразрешени структурните проблеми на този модел (ниска заетост, ниска дифузия на малки предприятия, традиционален третичен сектор) в района се търсят жизнеността и динамизма с който местните да афронтират темата за развитие на собствените им територии. Между стратегическите директиви за развитие на тези територии за средно и дълго време, приоритетността стъпва на силните страни на центъра, благодарение, че в някои напр. има университет с престиж, като напр. Свищов, а в други културни ценности, традиционни дейности, като отглеждането и преработката на розата в Карлово.

Сравнено с тази тема друг център е един от примерите и със сигурност един от по-ефикасните примери за реструктурираща политика и градско възстановяване базирана на внимателен избор за валоризация на културно-историческото наследство и културно-артистичните ресурси (с инициране на сезон с големи изложби) и туризъм свързан със свободното време и развлеченията. Както е известно, големите възможности за този вид се отнася и за другите градски ареали, където туризма има голям потенциал за растеж, точно заради различни предлагащи се на територията във времето културни ценности, природни дадености с ниска ”използваемост“, съвсем икономично ресурс.

Ареали- общини чакащи и търсещи своето призвание

Този модел на развитие е най-многоброен и най- разпространен по територията. Обединява ареали много различни по между си, но поради различните мотивации афронтирали или афронтиращи фазата на криза, те са на нова позиция на конкуренция и ползване на местните потенциали. Натискът на глобална конкуренция и промените в национален контекст не допринасят за по-голямо сближаване с местната икономика, като се потвърждават нуждите да се даде различен отговор на различните териториални конюнктури. Този модел потвърждава необходимостта и демонстрира въпреки ситуацията на застой или криза в моделите за традиционното развитие, че областите на развитие могат да бъдат диференцирани и да имат приложено технологично развитие. До колкото се разглежда диалога между

актьорите на територията (инициатива на партнирането на общински проекти, активизиране на междуинституционални и т.н.) той става по-слаб от който и да е друг модел. В тази посока самите партньорства разбират, че е необходимо да се работи още много. Тези общини могат и чакат към тях да се изнесе дейност. Те могат да станат дестинация на производствен износ – аутсорсинг (outsourcing). За това е необходимо квалификация и преквалификация на работната сила.

Общини с наченки на качества – Аврен, Септември, Куклен, Провадия, Божурище, Костинброд

Ключовата дума за бъдещо развитие на тези територии е интеграция с близките общини. Интеграция която гледа, както за производствена конкуренция, като целта е консолидиране на производствената система развивайки се успоредно с третичния сектор, като в основата влиза и туризма заедно с конкурентен хранително-вкусов сектор (също и занаятчийство – третичен сектор). Междуинституционалният диалог е с останалата част на България, като се използват местните институции, които трябва да са активни в промоцията на това развитие. Този модел на силно влияние включва в териториите си съществуването на възможности базирани на динамични системи от малки и средни предприятия, на които се държи местната реалност. Вече се развиват средни и големи предприятия изпълняващи своята роля да дадат живот на процеси на ендегенното развитие и фаворизиране на растеж в солидни и продължителни инвестиции, устойчивост на работните места, както и технологично развитие и аутсорсинг (Шишманова, М. 2011).

ПЕТИ ТИП – КОНСТРУИРАНЕ НА РАЗВИТИЕТО

Такъв пример е Дулово. Тук могат да се обхванат и общини от периферията.

Въпреки най-труден от моделите за развитие, този модел е на по-слабо развитите територии, като групира структуриращи индикатори и преформатира визията за бъдещо развитие на по-слабите общини.

Необходимо е подобрене на равнището на заетостта, растежа на броя на предприятията и създаването на нови дейности и „запушване” на определени ниши.

От перспективна гледна точка общините на този модел се движат с голям динамизъм на различни посоки на развитие развиват туризма, качествен хранително-вкусов сектор,

развитие на логистично-инфраструктурно поддръждане и иновации и изследвания, използване на културните и исторически ресурси. В някои територии трябва генерално да се променя за да се валоризират напълно всички възможности за растеж и развитие на тези територии.

Ако се огледа страната в един перспективен средносрочен план силните модели, които ще се наложат в перспектива и ще се засилят са четири:

- Функциониращи столици, в мащаб, в който не само се отбиват ударите, но и се използват в динамиката на глобализацията и развитието на ЕС.

- Територии на интегрирано качество формиращи привлекателни барицентри за много преходи на преднамерена трансформация на територията.

- Многоспециализирани, многофункционални общини-кълстер с тяхната изява в секторната криза, проявяват капацитет за генериране на иновации между секторите.

- Малки общини с големи предприятия, като тяхната динамика в кълстера е във вертикала.

На първо място – големите новости са във входа на функционалните столици на двата града пристанище днес, които трябва да се наложат като портове и в глобалната мрежа – Варна и Бургас. Стратегическата сила в регионализирането в новата идентичност на икономиката е и с друг ефект на „удължаването” с намерение и определеност в един нов централитет в икономиката и напредващото развитие на обслужването.

На второ място – България се разширява значително като интегрално качество, в човешки мащаб, с поддържаща икономика, с една икономика, която интегрира не баналния туризъм с продукти за които съществува ниша, но и в напредничав качествен сервиз. Тази България излиза от историческите си граници на центъра, за да прегърне новите общини, които намират положителен изход с техния растеж на заетост и култура.

На трето място – общините днес с едно изграждане на бъдещето намират почти всички ново поприще поради ефектите от един растеж на заетост, който задейства механизми със силна модернизация на социално-икономическите връзки.

Останалите общини са дисперсирани и правят малки сходни групи, към които трябва да се подхожда индивидуално с целенасочена държавна политика.

Като допълващи тази картина са теоретичните модели на развитие на централните райони и периферията, които са оптимистичен, песимистичен и реалистичен (Шишманова, М. 2011).

Табл. 1. Теоретични модели – реалистичен вариант

Настояща ситуация		Бъдеща ситуация		
Теоретични модели				
	Централен район	Периферия	Действие	Резултат
7	Централен район на голям град – агломерационен ареал	С лоша демографска ситуация, слабо развита техническа, социална, производствена и почти липсваща екологична инфраструктура	Селектирано доизграждане на техническа, социална, екологична и производствена инфраструктура в периферията, квалифициране на кадри, създаване на нови дейности	Създаване на предпоставка за преминаване на част от периферните райони в централни, или разширяване на централните райони, внедряване на иновации, трансфер на технологии, създаване на нови връзки и вериги, формиране на икономика, трансформираща се от поляризирана в дифузна и създаване на дифузно равновесие на икономика и население. Засилване на конкуренцията.
8	Централен район на среден град – агломерационен ареал	С лоша демографска ситуация, слабо развита техническа, социална, производствена и почти липсваща екологична инфраструктура	Селектирано доизграждане на техническа, социална, производствена и екологична инфраструктура в периферията, квалифициране на кадри, създаване на нови дейности	Създаване на предпоставка за преминаване на част от периферните райони в централни, или разширяване на централните райони, създаване на нови връзки и производствени вериги, формиране на стабилна поляризирана икономика. Възможности за създаване на конкурентна среда в производствената и социалната сфера
9	Централен район на среден град с формирано ядро	С лоша демографска ситуация, слабо развита техническа, социална, производствена и почти липсваща екологична инфраструктура	Селектирано доизграждане на техническа, социална, производствена и екологична инфраструктура в периферията, квалифициране на кадри, създаване на нови дейности	Създаване на предпоставка за „засилване”. Възможности за създаване на конкурентна среда в производствената и социалната сфера на централния район и възможност за преминаване на част от периферния район в централен, или разширяване на централните райони, създаване на нови връзки, и възможности за създаване на поляризирана икономика и конкурентна среда

На основата на тези изследвания могат да се предложат вече действена типология и модели, като във всеки модел е вписана с голяма точност неговата характеристика за бъдещето му развитие. С тях може да се зададе ключа към специфична и разнообразна визия на централните райони в България (Шишманова, М., 2010).

Тези типове и видове модели пространствено така са разположени в националната

територия, че формират успоредни диагонали, при което вътрешните и външни периферни райони би трябвало да получават двойно положително влияние за съживяване и ревитализиране. При това е възможно приобщаване на периферни територии към централните. Съставните общини на агломерационните ареали и периферните могат да се развият и чрез регенерация на някои неизползвани вече стари терени.

Друг актуален проблем е тяхното бъдещо териториално планиране. Когато се разработват План за развитие на общината би трябвало успоредно да се разработва и Общ устройствен план на общината или поне на

тези проблеми, които биха провокирали териториални промени. Участието им в проекти трябва да следва линията на по-разкрепостена и модерна визия (Шишманова, М.2010f).

Табл. 2

Типология	Видове модел	Брой
Градски полюси	Мултиспециализирани полюси,	5
	Витрините на България	6
Ареали организирани в мрежа	Малки общини с големи предприятия,	7
	Многоспециализирани, многофункционални общини,	16
	Общини отредени за бъдещи кълъстери	6
В търсене на качество	Интегрално развитие	6
С изявен потенциал	Градски ареали с неразвита модерност,	8
	Ареали чакащи и търсещи своето призвание,	27
	Общини с наченки на качества	6
Конструирани на развитието	Конструирани на развитието	1

Табл. 3. Локалните модели на типовете и видове общини в централните райони

Раойн NUTS 2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Общо
Северозападен				5	1	1	2	3			12
Северен централен		3		3	1		1	1		1	10
Североизточен	1	1	3	1				5	2		13
Югоизточен	2	2	3	1	1		1	5			15
Юженцентрален	1			4	2	3	2	8	3		23
Югозападен	1		1	3	1	1	1	4	2		14
За страната	5	6	7	17	6	5	7	26	7	1	87
Градски полюси	1. Мултиспециализирани полюси										
	2. Витрините на България										
Ареали, организирани в мрежа	3. Малки общини с големи предприятия										
	4. Многоспециализирани, многофункционални общини										
	5. Общини отредени за бъдещи кълъстери										
В търсене на качество	6. Интегрално развитие										
С изявен потенциал	7. Градски ареали с неразвита модерност										
	8. Ареали чакащи и търсещи своето призвание										
	9. Общини с наченки на качества										
Конструирани на развитието	10. Конструирани на развитието										

Северозападен район

Най-много общини попадат в групата многофункционални общини-клъстери. Те са равномерно разположени по територията на района, с което създават възможност за равномерно включване в клъстера според възможностите на периферните наоколо общини. Това са общините с център областен град – Видин, Монтана, Враца, Плевен, Ловеч. Община Мездра е определена като бъдещ клъстер или ще работи спрегнато с община Враца.

Община Лом е от вида интегрирано развитие в търсене на качество, а общините Бяла Слатина, Долни Дъбник, Долна Митрополия са с наченки на качество и трябва в плановете си да поемат и развитието на този вид общини. Разположени като централна ос в територията на района централните общини с една много точна бъдеща насоченост на развитие ще привличат обгръщащата я периферия, без да „доизсмукват“ останалите ѝ „жизнени сокове“ в нея.

Северен централен район

Общините Габрово, Велико Търново, Русе са определени като витрина на България.

Общините Силистра, Разград и Севлиево ще бъдат многофункционални общини-клъстери.

Община Горна Оряховица е бъдещ клъстер.

Община Лясковец е ареал търсещ своето призвание.

Община Свищов има развити качества, но е ареал с неразвита модерност и развитието ѝ в

тази насока ще допринесе за нейния абсолютен просперитет.

Община Дулово при всичките анализи се нарежда на последна позиция и е единствена община с такава насоченост – развитие за конструиране.

Останалите общини са периферни, чакащи икономически и социални импулси, с които да заработят впрегнато със съседните си централни общини и да доразвият ендегенния си потенциал.

Североизточен район

Централните общини са разположени пръстеновидно, като затварят три периферни общини Вълчи дол, Суворово, Ветрино. Останалите периферни общини обгръщат външно пръстена. Тази конфигурация способства за взаимната обмяна на потенциали и икономически, и социални импулси.

Община Варна е определена за функционална столица.

Община Шумен е определена за витрина на България, а община Търговище е многофункционална община-клъстер.

Общините Добрич, Белослав, Девня са определени като малки общини с големи предприятия.

Община Балчик има много качества, но се определя за ареал с неразвита модерност.

За ареали търсещи призвание се отреждат Нови пазар, Каспичан, Добрич и Аксаково.

Общините Провадия и Аврен са общини с наченки на качество, което трябва да се доразвива.

Югоизточен район

И тук централните райони представляват централна ос в територията на района. Периферните райони са периферни гранични и периферни планински и три равнини общини. Това са техните особености:

Общините Бургас и Стара Загора са определени като функционални столици, а общините Несебър и Созопол са витрини на България.

Общините Камено, Ямбол, Раднево са малки общини с големи предприятия.

Община Казанлък е бъдещ клъстер.

Община Сливен е с богат ендегенен потенциал и е отредена като ареал с интегрално развитие в търсене на качество.

Община Поморие е ареал с неразвита модерност.

Общините Карнобат, Айтос, Нова Загора, Тунджа са ареали търсеци своето призвание.

Южен централен район

В този район периферните общини са най-вече гранични планински по южната граница (14 бр.) и планински общини (17 бр.).

Община Пловдив е определена за функционална столица.

Общините Смолян, Кърджали, Хасково, Димитровград са многофункционални общини-клъстери.

Общините Свиленград и Харманли – бъдещ клъстер, които ще работят с останалите клъстери в района.

Общините Панагюрище, Белово, Стамболийски, Родопи, Марица, Раковски, Първомай, Садово са определени като ареали търсеци своето призвание.

Общините Пещера, Куклен, Септември са ареали с наченки на качество.

Това е района с най-голяма пъстрота на локални модели и най-много на брой общини, класифицирани като периферни. Сложен район с относително силна част от централни общини.

Югозападен район

Тук централните райони формират едно „сърце“ в територията на района и три пръснати ареала на общините Кюстендил, Благоевград, Петрич – Сандански – Гоце Делчев.

Ядрото на „сърцето“ е Столична община. Около тези централни райони са разположени периферните райони, които са съставени от 11 планински гранични общини и 23 планински общини. Сложната конфигурация от периферни и централни райони е с център столицата най-силната централна община.

Столична община естествено е избрана за многофункционална столица.

Общините Перник, Кюстендил, Благоевград са многофункционални общини-клъстер.

Община Ботевград е бъдещ клъстер, а община Сандански е определена за интегрално развитие в търсене на качество.

Община Самоков е ареал с неразвита модерност.

Общините Радомир, Дупница, Петрич и Гоце Делчев са ареали търсеци своето призвание.

С така определените локални модели на централните райони в Югозападния район се очаква успоредно с развитието на тези общини, да се приобщят и периферните, ползвайки засилващите се икономическите и социални импулси.

Заклучение

Така представените модели за развитие на общините в централните райони дават възможността не само да се стабилизират общините от тези райони, но да се получи едно устойчиво регионално развитие, с което ще се приобщят постепенно във времето и периферни райони. Така ще се засили взаимодействието централни-периферни райони, което ще стабилизира ”контактните – буферните” зони между тях и ще се увеличава постепенно територията на централните райони. Такава една постановка би трябвало да се лансира сега при разработването на Националната концепция за териториално развитие на Република България.

Литература

Шишманова, М. (1999а) *“Център-периферия“ – изследване на различия*, Проблемът “Център- периферия“ нов поглед, нова политика, ГорексПрес, ВТУ “Св.св. Кирил и Методий “,Стопански факултет, Икономически институт БАН, р. 141-144

Шишманова, М. и др.(1999b) *Териториално устройствен план на община Долни чифлик*, НЦТРЖП, София, р. 84

Шишманова, М. (2005) *Периурбанизацията като концепция* –Зборник од третиот конгрес на географите во Република Македонија, Македонско географско друштво, Скопје, р. 320-326

Шишманова, М. (2007) *Социално-икономическо развитие на съвременните райони за икономически растеж до 1989г*, Балканска научна конференция „Науката, образованието и изкуството през 21ви век”, Съюз на учените в България-клон Благоевград,

Югозападен университет „Неофит Рилски”, Благоевград, р. 202-221.

Шишманова, М. (2009) *Регионът като териториална система на устойчивост* Списание “Управление и икономика”, ЮЗУ”Н.Рилски”, Стопански факултет, Благоевград, бр.4, р. 37-50

Шишманова, М. (2010а) *Развитие и изменения централних районов на внешней периферии Республики Болгарии*, Материали международной научно практической конференции „Проблемы непрерывного образования – Проектирования, управление, функционирование”, Липецкий государственный педагогический университет, р. 204-220

Шишманова, М. (2010b) *Развитие на централните райони в България*, Сборник от доклади на Международна конференция на тема: „География и регионално развитие”, Географски институт, БАН, София, р.73-77

Шишманова, М. (2010c) *Регионално развитие и териториално планиране –Теория*

и методология на изследванията, Благоевград, Авангард Прима, р. 167-174

Шишманова, М. (2010d) *Demographic status of the central regions in Bulgaria*, Trakia jional of sciences, Trakia University, Stara Sagora, р. 102-109

Шишманова, М. (2010f) *Проблеми на периферните райони в България*, Сборник от доклади на Научна конференция на тема: „География и регионално развитие”, Географски институт, БАН, София, р.525-529

Шишманова, М. (2011) *Централните райони в контекста на регионалноторазвитие в Р България*, Авангард Прима, Благоевград, р. 243-253

Shishmanova, M. (2010e), *Survey of the status of central regions in Bulgaria*, International Workshop, Bachinovo, Blagoevgrad, April 12-15, 2010, Bulgarian nuclear society, South west university "N.Rilski", Faculty of mathematics and informatics -University of Sofia "St. Kliment Ohridsky", Sofia, Review papirs, Парадигма, р. 141-147